

”Rätten till våra kroppar” Kvinnorörelsen och våldtäktsdebatten

Våren 1976 kom en statlig utredning om sexuella övergrepp som ville liberalisera lagstiftningen kring våldtäkt. Men landets kvinnoorganisationer gick samman och lyckades få utredningen nedlagd.

ULRIKA THOMSSON

Grundbulten i kvinnoförtrycket är att kvinnor fråntagits sitt handlingsutrymme, slår Maud Eduards fast. ”En kvinna är en person som berövats det allra mest mänskliga – kraften att agera, friheten att välja, skapa och göra”, skriver hon i sin analys av Simone de Beauvoirs tänkande (Eduards 1997a: 18). För att upphäva underordningen krävs att kvinnor handlar kollektivt, tar tillbaka rätten att agera. Sasha Roseneil uttrycker en liknande tanke när hon skriver: ”Feminismens yttersta mål måste vara att avvärja patriarkatet samt att göra motstånd mot och förändra förhållandet mellan manlig domi-

nans och kvinnlig underordning” (Roseneil 1995: 1).

Den här artikeln handlar om ett specifikt tillfälle i mitten av 1970-talet när kvinnor tog eget handlings- och tolkningsutrymme i kampen mot den sexuella exploateringen av kvinnor. Det är en berättelse om våldtäktsdebatten, om hur det gick till när en stor del av den svenska kvinnorörelsen – från vänster till höger, ur den nya och gamla kvinnorörelsen – samarbetade i syfte att få den statliga utredningen *Sexuella övergrepp* (SOU 1976:9) nedlagd.¹

Min utgångspunkt är, i likhet med Najma

Chowdhury och Barbara J. Nelson, att det i huvudsak är kvinnor själva som försöker förändra sina villkor, innanför likaväl som utanför de etablerade politiska arenorna (Chowdhury et al 1994). I boken *Women and Politics Worldwide* visar de att kvinnors politiska engagemang är ett globalt fenomen och att det ofta tar sin utgångspunkt i kvinnors egna erfarenheter. Det är vardagslivets politik som engagerar kvinnor, där våld, sexualitet och kvinnors säkerhet ingår som helt centrala frågor (ibid: 10ff).

För att feministiska krav ska kunna ta sig igenom den politiska processen har det ansetts nödvändigt att kvinnoorganisationer innanför och utanför det etablerade politiska systemet ingår allianser med varandra (Dahlerup 1986, *jfr* Gelb & Palley 1996). Drude Dahlerup menar att kvinnorörelsens olika falanger drar nytta av varandra. Kvinnoorganisationer innanför systemet (som de politiska kvinnoförbunden) inspireras av frågor och idéer som väcks av aktivister utanför systemet, som Grupp 8 och den nya kvinnorörelsen. Dessa är i sin tur beroende av att kvinnliga politiker plockar upp deras krav på den politiska dagordningen (Dahlerup 1986). Aktivister utanför systemet kan även indirekt få gehör för sina krav eftersom de ofta upplevs som ett hot av etablerade organisationer. Forskare har pekat på att det var den nya kvinnorörelsens intåg på den politiska arenan som bidrog till att Olof Palme lyfte fram kvinnofrågan i början av 1970-talet (Karlsson 1996: 155).

Hur relationen mellan olika kvinnoorganisationer ser ut måste dock ytterligare undersökas och diskuteras. Det råder i själva verket brist på studier som fokuserar kvinnoorganisationers strategier, former och inflytande (Ferree & Martin 1995). "Om det vardagliga politiska jobbet, om hjärteblodet, tå-

rarna, svetten och ilskan finns ingen historia än", som historikern Gunnel Karlsson uttrycker det (*Morgonbris* 2/90: 11). Den här artikeln vill bidra med en sådan analys.

Syftet är tvåfaldigt. Med våldtäktsdebatten som empiriskt exempel vill jag för det första visa vad kvinnorörelsen gjort och hur olika kvinnoorganisationer har samarbetat. Tanken är att visa hur uppropet mot sexualbrottsutredningen gick till samt diskutera allianserna. För det andra görs en tolkning av vad organiseringen betydde i termer av (ökat) handlingsutrymme för kvinnor. Jag är intresserad av innebörden i kvinnorörelsens agerande, både utåt, för det omgivande samhället, och inåt, för kvinnor själva. I fokus för mitt intresse står strategier och praktiker. Jag vill lyfta fram betydelsen av det faktum att kvinnoorganisationerna gick samman och (re)agerade. Det är således "görandet" som studeras.

Artikeln fokuserar det gemensamma kvinnoupprop som initierades av Grupp 8 i Stockholm och som tolv centrala kvinnoorganisationer ställde sig bakom.² Beskrivningen av händelseförloppet baseras på en undersökning av material från fem av de tretton grupperna. Den största delen kommer från Grupp 8:s arkiv. Utifrån det material jag studerat finns ingen liknande diskussion om sexualbrottsutredningen i de övriga organisationerna. Det kan bero på att det var Grupp 8 som tog initiativ till samarbetet, alternativt att deras material har bevarats bättre. En annan svårighet är att flera av de organisationer som deltog i uppropet inte längre finns kvar.³

Våldtäkt på dagordningen

Våren 1976 tog våldtäktsdebatten fart i Sverige och den statliga utredningen *Sexuella övergrepp* (SOU 1976: 9) var själva kärnan kring vilken debatten fördes. "Plötsligt hade

debatten fått en 'upphängning' härhemma", skriver Maria-Pia Boëthius (Boëthius 1981: 19). När utredningen släpptes hade den nya kvinnorörelsen etablerats i Sverige. Dess främsta förespråkare var Grupp 8 som bildades formellt 1970. Parallellt med Grupp 8 protesterade privatpersoner, enskilda opinionsbildare, olika gräsrotsorganisationer liksom de politiska kvinnoförbunden. Enligt Grupp 8:s uppgifter var uppemot 500 000 kvinnor engagerade i protesterna mot sexualbrottsutredningen.

Syftet med utredningen – där åtta män och en kvinna ingick som ledamöter – var att se över brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott. Ambitionen var att bidra till en modernare syn på sexuallivet. Våldtäktsbrottet skulle avdramatiseras, man ville förnya terminologin och mildra straffskalorna. Brottsrubriceringen våldtäkt skulle sparas till de "riktiga" våldtäktsfallen, de fall då gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Kvinnans handlande före övergreppet liksom hennes klädsel kunde vägas in i bedömningen av brottets svårighetsgrad.

Vintern 1976 hade Maria-Pia Boëthius startat en artikelserie om våldtäkt och sexualbrottsutredningens lagförslag i tidningen *Expressen*. Hon gav också ut debattboken *Skylla sig själv*. Boken var, enligt Boëthius, ett explicit inlägg mot lagförslaget men det var också en kampbok riktad till kvinnor att användas i medvetandehöjande studiecirkel. Boken var ett försök att omformulera våldtäktsdiskursen. Med en feministisk analys som utgångspunkt menade Boëthius att kunskapen om våldtäkt måste utgå från kvinnor själva, från deras egna erfarenheter.

I april 1976 hölls ett öppet möte på bokcaféet Kvinnfolk där sexualbrottsutredningens lagförslag diskuterades. Resultatet

blev ett gemensamt uttalande som skickades in till justitiedepartementet med krav på en ny utredning där merparten av deltagarna skulle vara kvinnor.⁴

Grupp 8 tar initiativ

Grupp 8:s aktioner tog fart under vårvintern. På årsmötet antogs en resolution som kritiserade sexualbrottsutredningen för att "utgå från det patriarkala kapitalistiska samhällets värderingar av kvinnor" (Resolution 1976-05-02). I fokus för Grupp 8:s kritik stod det underliggande budskapet i utredningen som framställde kvinnor som sexualobjekt, ständigt tillgängliga för män. I *Kvinnobulletinen* står att läsa:

I motiveringarna till lagförslaget möter man en utpräglat manlig kvinnofientlig och 'sexualliberal' syn på sexualitet och på förhållandet mellan könen. Det gäller särskilt våldtäktsparagrafen [...] Och offren för denna 'liberaliseringstrend' är främst kvinnor (*Kvinnobulletinen* 2-3/1976: 5).

Aurora var en av de lokalgrupper som beslutade sig för att dra igång en kampanj mot sexualbrottsutredningen. Förslaget var "ett angrepp på de rättigheter och det mått av jämställdhet som Sveriges kvinnor hittills tillkämpat sig" (Förslag till upprop 1976). Inga-Lisa Sangregorio från Grupp 8 beskriver hur utredningen upplevdes:

Det som gjorde mig så vansinnig med den här utredningen var att utredarna trodde att de var moderna, att det var de som var radikala, och att det var vi som var sexualfientliga och gammalmodiga! [...] Kvinnor kände sig hotade av den här tanken att det alltid skulle vara kvinnans fel [...] Som det var formulerat kunde det röra vem som helst, inte bara en viss "sorts" kvinnor. Därför blev frågan bredare (Intervju 1999-11-02).

Kampanjen mot utredningen skulle ha ”högt i tak” för att inkludera även de kvinnor som vanligtvis inte sympatiserade med Grupp 8. I maj 1976 spreds 10 000 flygblad på olika offentliga platser i Sverige. Flygbladet inleddes med uppmaningen ”Sexualbrottsutredningens lagförslag måste stoppas!” och beskrev för allmänheten hur utredningsförslaget genomtyrades av ett manligt perspektiv:

Utredningen tycks mena att männens lust är obetvinglig och att kvinnan måste fås att foga sig. Man utgår enbart från mannens situation. Kvinnan tar man ingen hänsyn till [...] lagförslaget [framstår] som ett desperat försök att få kontroll över kvinnorna (Flygblad 1976).

Grupp 8 krävde att alla samlag mot en kvinnas vilja skulle rubriceras våldtäkt och att en kvinnas agerande eller klädsel aldrig fick ursäktas ett övergrepp. Dessutom ville man ha en ny utredning med minst 50 procent kvinnor. På flygbladet fanns också en talong som kunde klippas ut och skickas in som protest till justitiedepartementet.

En kväll samlades medlemmarna i Grupp 8:s lokalgrupp Aurora i Stockholm tillsammans med en representant från Svenska Kvinnors Vänsterförbund, skv, för att diskutera vad man kunde göra för att förhindra att lagförslaget skulle gå igenom. Resultatet av mötet blev en teaterpjäs om utredningen och en sång, ”Sexualbrottsutredningssången”. Sista versen gick så här:

Nu måste vi nog taga en allvarlig dust
Mot myten om mannens okontrollerbara lust.
Nog kan han lugna ner sej och knäppa gyflen
sin.
Och vi ska fan anamma stoppa utredningen.
Och vi ska fan anamma stoppa utredningen
(Sexualbrottsutredningssången, Grupp 8 1976)

Teaterpjäsen spelades upp på vänsterpartiets valupptaktsmöte.⁵ Pjäsen, där de tre åttorna spelade våldtäktsman, offer och domare skulle gestalta ”andemeningen i sexualbrottsutredningen” (*Nio kvinnor, nio liv* 1977: 68). Ebba Witt-Brattström berättar att ingen av åttorna kunde sjunga eller spela teater, men att ”sången föddes – som så många andra av våra aktiviteter i kvinnorörelsen – av nödvändigheten” (ibid: 45). Pjäsen och sången var viktiga inslag i Grupp 8:s opinionsbildning. Det sågs som en form av ”finslipning av argumenten” efter vårens direktaktioner: ”Efter denna imponerande manifestation gäller det egentligen bara att slå i spikarna i likkistan, men även det måste göras skickligt” (ibid: 68).

Uppvakningen på justitiedepartementet

Grupp 8 hade diskuterat möjligheten till gemensamma direktaktioner med landets övriga kvinnoorganisationer. I *Kvinnobulletinen* beskrivs hur de enskilda protesterna kändes som ”droppar i havet” i jämförelse med det kompakta motstånd som utredningen utgjorde:

Modfällda frågade vi oss hur vi skulle kunna uppbåda en massiv opinion mot förslaget på bara några få månader? Så vi beslöt att gå ut till alla kvinnoorganisationer, förbund och föreningar i syfte att samordna en protest. Några borde ju nappa, tyckte vi. Och det häpnadsväckande hände: ALLA nappade! (*Kvinnobulletinen* 2-3/1976: 3)

En skriftlig inbjudan gick därför ut till tolv kvinnoorganisationer om ett gemensamt möte där sexualbrottsutredningens förslag skulle diskuteras. I inbjudan poängterade Grupp 8 att alla krafter nu måste samlas mot ”det hot som det nya lagförslaget innebär”:

Det är av stor vikt att alla kvinnoorganisationer går samman mot detta förslag. Tillsammans representerar vi en stor del av Sveriges kvinnor, vilkas sexuella rättsskydd står på spel om utredningens förslag antas (Brev 1976-05-25).

Alla inbjudna organisationer, förutom Socialdemokratiska kvinnoförbundet, kom till mötet som hölls i Grupp 8:s lokaler i början av juni. Mötet resulterade i en arbetsgrupp med representanter från Grupp 8, Fredrika Bremer-förbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, skv samt Lesbisk front. Gruppen fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till ett gemensamt uttalande mot utredningen som skulle publiceras vid sidan om remissvaren.

I slutet av juni 1976 tågade en delegation bestående av representanter för totalt tretton kvinnoorganisationer upp till justitieminister Lennart Geijers sommarvikarie "som påtagligt illa till mods fick motta vårt gemensamma uttalande" (*Kvinnobulletinen* 2-3/1976: 3). Uttalandet inleddes med raderna:

Trots olika mål för vår verksamhet och skilda samhällsuppfattningar har vi beslutat uttala skarp kritik mot sexualbrottsutredningens betänkande 'Sexuella övergrepp' (Uttalande 1976-06-30).

Kvinnorganisationerna krävde en ny utredning som tog avstamp i den feministiska analysen men också en utredning om prostitutionen.

Grupp 8 pekade på det positiva i att samarbeta med den äldre delen av kvinnorörelsen, trots skilda ideologiska utgångspunkter, olika sätt att bedriva opinionsarbete och även delvis skilda mål.

Vi blev positivt överraskade av att alla kvinnoorganisationer hörsammade vår kal-

lelse till samarbete [...] Det har varit en väldigt stimulerande anda i gruppen. Alla har bjudit till för att vi skulle enas om det vi kunde enas kring [...] Den här typen av samarbete mellan Sveriges organiserade kvinnor i vissa konkreta frågor ser ut att vara mycket utvecklande för alla parter. Dels får Grupp 8 spridning för våra krav och tillfälle att föra ut vår analys. Dels utvecklar konfrontationerna med oss de andra kvinnoorganisationernas positiva sidor. Och vi kan lära av dem, faktiskt! (Odaterat brev genom Carolina Svensson).

"Kvinnorna till massiv attack" rapporterade pressen och pekade på ett historiskt ögonblick i kvinnorörelsens historia. Statssekreteraren tolkade inte uppvaktningen som "ett krav på en ny utredning" men tillade att "självfallet kommer vi ta hänsyn till den tunga opinion som var representerad här idag" (*Göteborgs-Posten* 1976-07-01). Även namnlistor, flygbladstalonger och protestlistor inkom till justitiedepartementet liksom en mängd remissvar från olika kvinnoorganisationer och privatpersoner.

Nya former

I början av november sammankallade skv de kvinnoorganisationer som hade deltagit i sommarens protester mot sexualbrottsutredningen till ett uppföljningsmöte "för att diskutera hur vi i fortsättningen skall kunna bekämpa den sexuella exploateringen av kvinnor" (Brev från skv 1976-11-08). På dagordningen stod den kommande riksdagsbehandlingen, men också prostitutionsfrågan. Resultatet av mötet blev ett uttalande där man påminde regeringen om kvinnoorganisationernas arbete.

Vi är nu angelägna att erinra den nya regeringen om att Sveriges kvinnoorganisationer förväntar sig att en ny utredning snarast tillsättes, samt att denna utredning som behandlar frågor av så grundläggande bety-

delse för kvinnor också får en sammansättning som motsvarar detta, dvs en jämn fördelning mellan kvinnor och män. Vi vill även särskilt understryka att vi i likhet med många remissinstanser ansåg underlaget för utredningens förslag bristfälligt. De nya utredningsdirektiven måste därför även innebära uppdrag att klarlägga problemen kring prostitutionen (Uttalande december 1976).

I uttalandet stod dock inte Grupp 8 med. Det tolkade åttorna som att de höll på att utmanövreras. I ett brev ställt till justitiedepartementet föreslog Grupp 8 att Hjärdis Levin från SKV skulle sitta med som representant i den nya kommittén.

Nästan ett år efter det att utredningen släpptes fick kvinnoorganisationerna stöd från vänsterpartiet som tog upp våldtäktsfrågan i riksdagen. I en fråga till justitieminister Sven Romanus pekade en riksdagskvinna från vänsterpartiet på kvinnorörelsens ”enhällig[a] och stark[a] kritik” mot utredningen som hon menade ”präglas av fördomar och kvinnoförakt”:

Avser regeringen att efterkomma den samlade kvinnorörelsens och många andra organisationers krav på en ny sexualbrottsutredning i de stycken som opinionen brännmärkt utredningsbetänkandet? (Riksdagens protokoll 1976-12-09 nr 42: 209, 1976-12-15 nr 46: 76 Eva Hjälmström, vänsterpartiet).

Vänsterpartiet framhöll att utredningen måste få en ny inriktning: ”En självklar utgångspunkt för bedömning av en våldtäktsituation borde vara den nya kvinnorörelsens krav på att kvinnan skall ha rätt att bestämma över sin egen kropp” (Motion 1976/77:953: 8).

Slutligen bestämdes att utredningen skulle läggas ned och ersättas av en ny, parlamentariskt tillsatt kommitté med ett större inslag av

kvinnor. Däremot beaktades inte kravet på en representant från den nya kvinnorörelsen. I kommittén skulle istället fyra riksdagskvinnor sitta.

I februari samlades sex kvinnoorganisationer för att diskutera de nya direktiven och den nya utredningens sammansättning. Frågan gällde nu hur dessa organisationer skulle kunna få insyn i arbetet, trots att man utesluts. Förslaget var att bilda en referensgrupp som skulle följa utredningens arbete.

När de politiska kvinnoförbunden fick varsin representant i den nya sexualbrottskommittén gick det organiserade samarbetet med övriga kvinnorörelsen mot sitt slut. Hjärdis Levin undrade om inte kvinnor längre ansåg att dessa frågor var viktiga och pekade på att ”vinden nu hade vänt” för kvinnorörelsen:

Kan vi, bara för att vi fått en ny utredning lugnt och gladeligt överlämna arbetet helt i deras händer under ett antal år för att kanske sedan yrvaket börja kritisera deras förslag? (*Kvinnobulletinen* 2/1977: 8).

När samarbetet upphörde fortsatte företrädarna för den nya kvinnorörelsen kampen mot kvinnovåldet, men på egna premisser. Hösten 1976 skickade Lesbisk front ut en inbjudan till alla de kvinnogrupper – dock inte till de politiska kvinnoförbunden – som hade jobbat med sexualbrottsutredningen att delta i ett gemensamt planeringsmöte. Ett 70-tal kvinnor samlades för att diskutera ett kvinnohus i Stockholm (Bolin 1984). Resultatet av mötet blev Stockholms Kvinnohusgrupp som var med och organiserade den första kvinnojouren 1979 (*Kvinnohistorisk uppslagsbok* 1991: 291).⁶

I maj 1981 hade landets kvinnojourer sin första riksträff som utmynnade i en gemensam skrivelse till den nya sexualbrotts-

kommittén med krav på statliga medel till jourverksamheten, juridiskt biträde till våldtagna och misshandlade kvinnor samt kravet att kvinnomisshandel skulle falla under allmänt åtal. Våldtäktsdebatten verkar ha öppnat upp för denna nya kvinnopolitiska verksamhet, även om kvinnojourrörelsen kanske främst var ett internationellt fenomen.

Vid samma tid började de politiska kvinnoförbunden engagera sig i kampen mot kvinnovåldet. 1981 beslöt socialdemokratiska kvinnoförbundet att utarbeta ett sexualpolitiskt handlingsprogram, ett arbete som hade initierats 1980 då en arbetsgrupp hade tillsatts med namnet "Kvinnokroppsgruppen". Till kongressen tre år senare presenterades programmet "Befria kärleken" som ville visa på behovet av en helhetssyn i det sexualpolitiska arbetet.

Tolkningar av samarbetet

Protesterna mot sexualbrottsutredningen gav resultat, och de omedelbara målen uppfylldes. Utredningen lades ned i slutet av 1976, det tillsattes en ny kommitté där fler kvinnor gavs plats och de nya direktiven rymde också en översyn av prostitutionsfrågan. Utöver de omedelbara vinsterna menar jag att den nya kvinnoörelsen bidrog med impulser till ett alternativt politiskt tänkande när det gällde frågan om våld mot kvinnor. Detta tänkande synes ha influerats av de medvetandehöjande strategier som var typiska för 1970-talets kvinnoörelse. Parallellt med mer traditionella samarbetsformer som uppvaktningar, demonstrationer och uppprop, använde Grupp 8 humor för att avslöja kvinnoförtrycket, driva med makthavarna och föra ut sitt budskap.

Enligt Maria Ohlsson har humor och skratt alltid varit en manligt förbehållen arena. Att kvinnor saknar humor är en segli-

vad myt. Kombinationen kvinnor och skämt passar helt enkelt inte ihop. "Makt och status påverkar vem som kan skämta och hur skämtet bemöts, och män har oftare makt-positioner", skriver hon (Ohlsson 1999: 40). När Grupp 8 använde humor och ironi som strategi i våldtäktsdebatten skulle det kunna ses som en utmaning mot vad som förväntades av en grupp kvinnor.⁷

Användandet av humor och skratt kan tolkas just som en strategi för att kritisera och utmana förtryckande ordningar (Henriksson et al 2000). Genom att göra narr av makten menar Michail Bachtin att den kan avtäckas och degraderas. Skrattet har "alltid förblivit ett frihetens vapen i folkets händer" och har en pånyttfödande, läkande kraft som inger styrka och medvetenhet (Bachtin 1986: 78ff). Pamela Downe understryker också skrattets frigörande potential:

Humor är ett mäktigt kulturellt redskap [...] humor förmår avslöja sociala tvetydigheter och kulturella motsättningar, villkor och sammanhang som passerar obemärkta i det dagliga livet (Downe 1999: 68).

Det är svårt att föreställa sig att ett politiskt kvinnoförbund skulle kunna sjunga sexualbrottsutredningssången eller spela ett teaterstycke. Det var förmodligen Grupp 8:s utanförposition som möjliggjorde användandet av alternativa strategier som tydligt bröt med det gängse sättet att bedriva politik.

I allianserna ställdes kvinnors intressen mot mäns när kvinnoorganisationerna hävdade att kvinnor har särskilda erfarenheter av våld och att dessa måste ligga till grund för en ny utredning med en annan kunskaps-syn. Det innebar att det privata kopplades ihop med det politiska och själva definitionen av politik utvidgades. När Grupp 8 hävdade att alla kvinnor är potentiella offer för

våld sa man också att våld mot kvinnor är en kollektiv angelägenhet och måste göras till politik. Bakom kravet på en prostitutionsutredning fanns tanken att våldtäkt inte kunde ses isolerat från andra våldsuttryck mot kvinnor. Det var en helhetssyn på våld som formulerades:

Att få bukt med pornografi och prostitution skulle leda till att våldtäkter och kvinnomiss-handel minskade. Det är den förnedrande kvinnosynen som får män att begå sådana handlingar (Brev från skv 1984-06-29).

I Grupp 8:s aktion "Tag natten tillbaka!" uttrycktes det som att porren "genom sitt sammankopplande av sex, våld och makt ger [...] impulser till män att begå våldtäkt mot kvinnor" (Flygblad 1979).

Utmanövreringen av Grupp 8 liksom att socialdemokratiska kvinnoförbundet först uteblev från Grupp 8:s inbjudan till samarbete, tyder på att det fanns någon form av konflikt mellan Grupp 8 och de socialdemokratiska kvinnorna. Gunnel Karlsson pekar på att det vid den här tiden fanns en misstänksamhet mot Grupp 8, inte bara från det socialdemokratiska partiets sida utan också från kvinnoförbundet som uppfattade Grupp 8 som "en farlig konkurrent om kvinnorna" (Karlsson 1996: 155).

Ju närmare utredningen kom en riksdagsbehandling, ju tydligare framträdde kvinnoorganisationernas skilda "status". Det är intressant att Grupp 8 var kritiska till integrering samtidigt som de ville ha åtkomst till makten som remissinstans och samarbetspartner i den nya kommittén. Som officiella remissinstanser utsågs istället "etablerade" kvinnoorganisationer som de politiska kvinnoförbunden och den "äldre" delen av kvinnorörelsen, såsom Fredrika-Bremer-förbundet, Yrkeskvinnors klubbars riksförbund

och Husmodersförbundet. Likaså var det riksdagskvinnor som fick sitta i den nya sexualbrottskommittén.

Grupp 8:s riksdagskanaler gick via vänsterpartiet. Det fanns ett nära samarbete mellan Grupp 8 och skv liksom mellan Grupp 8 och vänsterpartister i riksdagen. Det berodde på att "åttorna" samtidigt kunde vara organiserade i Grupp 8, skv och vänsterpartiet.⁸ Det var symptomatiskt att den kvinnliga vänsterpartisten plockade upp kritiken mot sexualbrottsutredningen i riksdagsdebatten, liksom att Grupp 8 förordade en representant från skv i den nya sexualbrottskommittén.

Att socialdemokratiska kvinnoförbundet började driva sexualpolitiska frågor i början av 1980-talet, tolkar jag som ett arv från den nya kvinnorörelsen. Tidigare hade kvinnoförbundet främst drivit frågor som rörde kvinnors möjligheter att förena produktion och reproduktion, med sex timmars arbetsdag som främsta profilfråga (Karlsson 1996). Programmet "Befria kärleken" kan ses som ett resultat av de frågor som låg i tiden och som hade initierats av den nya kvinnorörelsen.

En tolkning av detta är att de politiska kvinnoförbunden behöver impulser utifrån, och att de lättare reagerar på frågor som redan "finns". Deras dilemma är att köns-tillhörighet inte får gå före partitillhörighet, eftersom det skulle uppfattas som odemokratiskt och som ett lojalitetsbrott mot partiet (Eduards 1992). Med Joan Acker skulle det kunna uttryckas som "anpassa er eller dö" (Acker 1995: 140). Det är möjligt att uppfatta det socialdemokratiska kvinnoförbundets totala tystnad i riksdagsdebatten på det sättet. När de politiska kvinnoförbunden fick varsin representant i den nya sexualbrottskommittén blev frågan partipolitiserad och samarbetet med övriga kvinnorörelsen upp-

hörde. Jag tolkar detta som att innanförpositionen sätter stopp både för alternativa strategier och för ett mer utvidgat kvinnopolitiskt samarbete. Att värna denna innanförposition blir kanske för ett politiskt kvinnoförbund nödvändigare än tillhörigheten till en bredare kvinnorörelse.

Subjektskap

Gamla åttor säger idag att systerskapet och solidariteten med andra kvinnor var organiserings viktigaste betydelse. Glädjen i samvaron, vänskap och gemenskap lyfts fram liksom musicerandet, teater och litteratur (Vittnesseminarium 1999-03-08).

För många var tillhörigheten väldigt viktig, och har förblivit det på sätt och vis. En del säger hur otroligt mycket de saknar kontakten. [...] Att ha en grupp kloka kvinnor som man regelbundet träffar och som man kan diskutera med (Intervju 1999-11-02).

Kvinnorörelsen har gett oss en ny identitet som ömsom svaga, ömsom starka, men kämpande kvinnor (*Nio kvinnor, nio liv* 1977: 8).

Jag vet inte hur jag ska beskriva den där känslan. Det var vi mot hela världen! [...] Det var en sådan fantastisk kick att det vi höll på med handlade om oss själva (Vittnesseminarium 1999-03-08).

Det som framhålls är inte de politiska segerrarna utan vänskapsbanden och skratten. Medvetandehöjning och självförtroendeträning skapade nya föreställningar om kvinnor som byggdes på styrka och känslan av att duga och kunna. Kvinnor gjorde sig själva till subjekt både genom att rent faktiskt ta plats och tolka världen på sitt sätt, men också genom att omdefiniera den gängse bilden av vad kvinnor kan och bör göra. ”Att kvinnor gör sig själva till vetande och talande subjekt är ett uppror mot den patriarkala ordningens

objektifiering av kvinnor” (Henriksson et al 2000: 7).

Humor och skratt – att ha roligt – menar jag var kopplat till subjektskapet. Det var ett sätt att känna gemenskap och på så sätt hålla ihop gruppen. Att sjunga och öva in pjäser syftade inte bara till att ”finlipa argumenten” utan var också ett gemenskapsbygge.

I början av 1980-talet engagerade sig hundratusentals kvinnor kring fredsläget Greenham Common i England för att protestera mot amerikanska kryssningsmissiler. I Sasha Roseneils studie av fredsläget visas hur engagemanget förändrade kvinnornas självbilder (Roseneil 1995). De intervjuade aktivisterna pekar på hur gränsöverskridande de kände sig när de fyllde begreppet ”kvinna” med helt nya innebörder. Deras uppfattning var att de kunde utmana rådande föreställningar om vad kvinnor kan och bör göra. Ur medvetandehöjning och vänskap föddes känslor av makt och styrka och därmed en ny syn på kvinnors förmåga (ibid: 143-163). Roseneil tolkar detta som organiserings viktigaste betydelse både utåt, mot samhället, och inåt, för deltagarna själva (Roseneil 1995: 136ff). Utmaningen låg främst i det symboliska budskapet om kvinnors självständighet, autonomi och handlingskraft (ibid: 171). Uppbyggandet av en ny kvinnoidentitet beskrivs som det starkaste vapnet i kampen mot militarismen.

I våldtäktsdebatten insåg kvinnorörelsen att de kunde gå samman och formulera sig själva som grupp. I ilskan fanns en drivkraft och tro på att kunna förändra. Det var där det lyckade utfallet tog sin början. Verta Taylor uttrycker det på följande sätt:

Genom medvetandehöjning och andra taktiker vill feministiska organisationer omvandla kvinnors rädsla, skam och depression till

känslor som kan leda till protest och aktivism i stället för uppgivenhet och tillbakadragande (Taylor 1995: 229).

Att det finns en viktig koppling mellan medvetenhet och politisk förändring diskuteras av flera teoretiker. Enligt Gilbert och Mulkay kan skapandet av ett kollektiv, ett "vi", stärka självförtroendet och "förstärka gruppens känsla av betydenhet" (Downe 1999: 72). Ruth Lister argumenterar för att gott självförtroende kan ses som en speciell typ av makt relaterat till energi, kapacitet och potential (Lister 1997: 39).

Nobelpristagaren Amartya Sen gör en intressant distinktion mellan handling och förväntat resultat. Förmågan att handla är betydelsefull i sig, oavsett handlingens resultat.⁹ I sin rättviseteori sätter han upp förmåga ("capability") som samhällsmål. Sens exempel visar att det är lönlöst att fråga kvinnor i tredje världen vad de önskar sig, eftersom de aldrig kommer att önska sig sådant de inte tror sig kunna få (Sen 1993). Poängen är alltså att oavsett vad kvinnor rent faktiskt skulle kunna göra eller önska sig, måste politisk förändring starta i det egna medvetandet.

Kvinnors uppfattningar om sig själva och sin förmåga kan alltså tolkas som en makt-resurs i sig. Att se på sig själv som stark och "duglig" möjliggör en framtida handling, vilket är första steget mot förändring och frigörelse. Medvetandehöjning blir en form av politisk praktik, som Catharine A. MacKinnon skriver (MacKinnon 1989: 84). Den syftar framåt och öppnar upp för något nytt. Samtidigt är subjektskapet och kraften ett resultat av organiseringen. Kvinnorörelsens betydelse inåt, för kvinnors självkänsla och uppfattningar om sin egen styrka, ligger alltså till grund för möjligheten att agera utåt, mot det omgivande samhället.

När kvinnogrupperna tillsammans tog

plats i våldtäktsdebatten och formulerade krav utifrån egna erfarenheter, gjorde de sig själva till experter på sina egna liv. Kanske låg organiseringens viktigaste betydelse i det budskap som sändes ut: systemskap går före ideologiska gränser. Utmaningen i våldtäktsdebatten låg just i kombinationen av radikalt innehåll och nya samarbetsformer.

NOTER

1. Det empiriska materialet ingår i en avhandling i statsvetenskap som undersöker kvinnorörelsens roll för framväxandet av den svenska jämställdhetspolitiken. Avhandlingen utgörs av tre delstudier varav våldtäktsdebatten är den ena. Övriga två behandlar frågan om arbetstidsförkortning och frågan om kvinnorepresentation. Avhandlingen ingår i det tvärvetenskapliga forskningsprogrammet "Genus, offentlig politik och medborgarskap, 1848-1998. Ett genusperspektiv på det svenska samhället i omvandling", som finansieras av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Jag vill tacka Maud Eduards, Malin Henriksson, Katharina Tollin, Maria Wendt Höjer och Cecilia Åse för deras värdefulla synpunkter på tidigare versioner av denna artikel. Ett särskilt tack vill jag rikta till Maria Jansson, liksom till Malin Ericson.
2. De tretton grupperna var Arbetets kvinnor, Centerns kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Fredrika-Bremer-förbundet, Grupp 8, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Kvinnfolk, Kvinnocentrum, Lesbisk front, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Socialdemokratiska kvinnoförbundet, Svenska Kvinnors Vänsterförbund och Yrkeskvinnors Klubbars riksförbund. Arbetets kvinnor hade utgått när det slutgiltiga uttalandet lämnades in till justitiedepartementet. Istället hade Föreningen NIKE i Göteborg tillkommit. Det fanns aktivitet

- mot utredningen också utanför Stockholm och Göteborg, vilken dock inte kommer att behandlas här. Med "kvinnorörelsen" avses i den här artikeln de tretton grupper som deltog i uppöppet mot sexualbrottsutredningen.
3. En mer utförlig beskrivning av organiseringen mot sexualbrottsutredningen kommer att finnas i min avhandling. Jag har gått igenom material från Arbetarrörelsens arkiv, Grupp 8:s arkiv, Kungliga biblioteket, Kvinnohistoriska samlingarna, Regeringskansliets centralarkiv och Riksarkivet. Av kvinnoorganisationernas interntidningar har *Morgonbris*, *Hertha*, *Vi människor* och *Kvinnobulletinen* studerats. Trots sin storlek har Socialdemokratiska kvinnoförbundet förhållandevis lite dokumenterat material om sexualbrottsutredningen. Ett antal artiklar finns dock införda i interntidningen *Morgonbris*. Kvinnoförbundet agerade inte mot utredningen i riksdagen.
  4. Bokhandeln och caféet Kvinnfolk var en avknoppning från en konstutställning, som hade visats på Kulturhuset i Stockholm. Caféet bildades i november 1975. Harriet Clayhills, initiativtagare till caféet, hade varit medlem i Grupp 8 under tidigt 1970-tal. Ulla Wikander skriver att bokhandeln var en samlingsplats för den nya kvinnokultur som började växa fram vid den här tiden (Wikander 1999). Min studie visar att bokhandeln också fungerade som en viktig kvinnopolitisk arena för den nya kvinnorörelsen i våldtäktsdebatten.
  5. I artikeln används genomgående beteckningen vänsterpartiet. Före 1991 hette partiet vänsterpartiet kommunisterna.
  6. Det första kvinnohuset i Sverige öppnades den 8 mars 1978 av Kvinnocentrum i Göteborg. 1978 öppnades Alla Kvinnors Hus i Stockholm och Kvinnohuset 1979. Om bildandet av Kvinnohuset och splittringen i kvinnorörelsen, se Edwards (1997b).
  7. Maria Ohlsson påpekar att humor också kan fungera åt andra hållet, d.v.s. för att bibehålla maktrelationer mellan könen (Ohlsson 1999: 32).
  8. Till skillnad från övriga partier har vänsterpartiet inget kvinnoförbund. Partikvinnorna har istället uppmanats att aktivera sig inom ramen för SKV för att få ett så brett ideologiskt samarbete som möjligt (Gunnarsson 1987).
  9. *Jfr* Anna Jonasdottirs distinktion mellan form- och innehållsintresse. Hon menar att kvinnor har ett objektivt intresse av att vara representerade i politiken. Kvinnor måste först och främst finnas i den politiska strukturen för att överhuvudtaget kunna förhandla om innehållet i sina (eventuellt olika) intressen (Jonasdóttir 1985).

LITTERATUR

- ACKER, JOAN (1995) "Feminist Goals and Organizing Processes", Myra Marx Ferree & Patricia Yancey Martin (red.) *Feminist Organizations. Harvest of the New Women's Movement*, Temple University Press.
- BACHTIN, MICHAEL (1986) *Rabelais och skrottets historia*, Anthropolos.
- BOETHIUS, MARIA-PIA (1981) *Skylla sig själv. En bok om våldtäkt*, Liber förlag.
- BOLIN, ELSA (1984) *Kampen mot kvinnomisshandel*, Brevskolan.
- CHOWDHURY, NAJMA & NELSON, BARBARA J. m.fl. (1994) "Redefining Politics: Patterns of Women's Political Engagement from a Global Perspective", Barbara J. Nelson & Najma Chowdhury (red.) *Women and Politics Worldwide*, Yale University Press.
- DAHLERUP, DRUDE (1986) "Introduction", Drude Dahlerup (red.) *The New Women's Movement. Feminism and Political Power in Europe and the USA*, Sage.
- DOWNE, PAMELA J. (1999) "Laughing When It Hurts: Humour and Violence in the Lives of Costa Rican Prostitutes", *Women's Studies International Forum* vol 22, nr 1.

- EDUARDS, MAUD L. (1992) "Against the Rules of the Game. On the Importance of Women's Collective Actions.", Maud L. Edwards et al, *Rethinking Change. Current Swedish Feminist Research*, HSR.
- (1997a) "Den förbjudna handlingen", *Tidskrift för politisk filosofi* nr 3.
- (1997b) "The Women's Shelter Movement", Gunnel Gustafsson, Maud Edwards & Malin Rönnblom (red.) *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s*, Publica.
- FERREE, MYRA MARX & MARTIN, PATRICIA YANCEY (1995) "Introduction", Myra Marx Ferree & Patricia Yancey Martin (red.) *Feminist Organizations. Harvest of the New Women's Movement*, Temple University Press.
- GELB, JOYCE & PALLEY, MARIAN LIEF (1996) *Women and Public Policies. Reassessing Gender Politics*, University Press of Virginia.
- GUNNARSSON, EVY (1987) *Med nål och garn för socialismen*, Arbetarkultur.
- HENRIKSSON, MALIN, JANSSON, MARIA, THOMSSON, ULRICA, WENDT HÖJER, MARIA & ÅSE, CECILIA (2000) "I vetenskapens namn: Ett minnesarbete", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1.
- JÓNASDÓTTIR, ANNA G (1985) "Kvinnors intressen och andra värden", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2.
- KARLSSON, GUNNEL (1996) *Från broderskap till systemskap. Det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt i SAP*, Arkiv förlag.
- Kvinnohistorisk uppslagsbok* (1991) Harriet Clayhills (red.), Rabén & Sjögren.
- LISTER, RUTH (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*, Macmillan Press.
- MACKINNON, CATHARINE A. (1989) *Toward a Feminist Theory of the State*, Harvard University Press.
- Nio kvinnor, nio liv* (1977), Prisma.
- OHLSSON, MARIA (1999) "Skämt, makt och myter – humor i genusperspektiv", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2.
- ROSENEIL, SASHA (1995) *Disarming Patriarchy. Feminism and Political Action at Greenham*, Open University Press.
- SEN, AMARTYA (1993) "Capability and Well-Being", Martha Nussbaum, & Amartya Sen (red.) *The Quality of Life*, Clarendon Press.
- TAYLOR, VERTA (1995) "Watching for Vibes: Bringing Emotions into the Study of Feminist Organizations", Myra Marx Ferree & Patricia Yancey Martin (red.) *Feminist Organizations. Harvest of the New Women's Movement*, Temple University Press.
- WIKANDER, ULLA (1999) "Kvinnokultur, skillnader och sociobiologi. Kvinnorörelsen från 1960- till 90-tal ur ett personligt perspektiv", Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.) *Kvinnor mot kvinnor. Om systemskapets svårigheter*, Norstedt.
- MATERIAL FRÅN KVINNORÖRELSEN**
- Brev 1976-05-25, Grupp 8 Stockholm.
- Brev från skv, 1976-11-08, Grupp 8 Stockholm.
- Brev från skv 1984-06-29, Statsrådsberedningen, Regeringskansliets centralarkiv.
- Flygblad Grupp 8 Stockholm, 1976.
- Flygblad "Häxan idag – Systrar! Tag natten tillbaka!", Grupp 8 Stockholm, 1979.
- Förslag till uppprop, Grupp 8 Stockholm, 1976.
- Odaterat brev genom Carolina Svensson, Grupp 8 Stockholm.
- Resolution årsmötet 1976-05-02, Grupp 8 Stockholm.
- "Sexualbrottsutredningssången", Grupp 8 1976.
- Uttalande december 1976, Grupp 8:s arkiv.
- Uttalande vid uppvaktning i justitiedepartementet 1976-06-30, Grupp 8:s arkiv.
- OFFENTLIGT TRYCK**
- Dir. 1977:7 "Förnyad översyn av sedlighetsbrotten". Riksdagens protokoll 1976-12-09 nr 42, 1976-12-15 nr 46 (Eva Hjelmström, vänsterpartiet).
- Motion 1976/77:953, vänsterpartiet.
- SOU 1976:9 *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*.

TIDNINGSKLIPP

Göteborgs-Posten 1976-07-01.

Kvinnobulletinen 2-3/1976, 2/1977.

Morgonbris 2/1990.

ÖVRIGT MATERIAL

Vittnesseminarium "Maj 1968 och den nya kvinnoradikaliseringen", 1999-03-08, Södertörns högskola.

Intervju med Inga-Lisa Sangregorio 1999-11-02.

SUMMARY

In the spring of 1976 the issue of rape surfaced in the Swedish public debate as a reaction to a government report (SOU 1976:9). The report came from the Committee on Sex Crimes, which attempted to dedramatise the rape issue and suggested a reduction in the penalties for the crime. A section of the independent women's movement known as Grupp 8 organised a protest, supported by a wide range of other groups within the women's movement. This article describes how almost the entire Swedish women's movement co-operated and

consequently succeeded in getting the government report withdrawn. It focuses on the different strategies used and on the alliances formed by the different groups within the movement. I suggest that the new women's movement contributed to an alternative way of thinking about the question of women's physical integrity. By and large this was the result of consciousness-raising strategies, e.g. using humour as a means of revealing and challenging oppressive systems. I also argue that the movement played an important role in strengthening women's self-esteem and increasing their perception of their own strength and that this provided a basis for outward action directed towards society at large. The challenge offered by the rape debate can be found in the combination of radical content and new modes of co-operation.

ULRIKA THOMSSON

Statsvetenskapliga institutionen

Stockholms universitet

106 91 Stockholm

ulrika.thomsson@statsvet.su.se